

Калиновський В. С.*,
кандидат історичних наук, професор,
Національна академія внутрішніх справ,
Київ, Україна;
Капічон О. Г., студентка V курсу,
Національна академія внутрішніх справ,
Київ, Україна. ol4ik-blondy@rambler.ru

ПРОБЛЕМИ ЕТНОДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА Ю. РИМАРЕНКА

Анотація. Проаналізовано проблеми розвитку етнодержавотворення в Україні. Розглянуто погляди професора Ю. Римаренка на становлення української нації. Досліджено роль титульної нації та субетносів у формуванні унітаризму держави.

Ключові слова: нація, народ, етнос, державотворення, титульна нація, держава, патріотизм, субетнос.

Аннотация. Проанализированы проблемы развития этногосударственного строительства в Украине. Рассмотрены взгляды профессора Ю.Римаренко на становление украинской нации. Исследовано роль титульной нации и субэтносов у формировании унитаризма государства.

Ключевые слова: нация, народ, этнос, создание государства, титульная нация, государство, патриотизм, субэтнос.

* * Kalynovsky, V. S., Ph. D. in History, Professor, National Academy of Internal Affairs, Kyiv; Ukraine; Kapichon, O. G., undergraduate student, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine. ol4ik-blondy@rambler.ru

PROBLEMS OF ETHNIC AND STATE BUILDING IN THE WORKS OF PROFESSOR Yu. RYMARENKO

Abstract. *The problems of development of etnonation building are analysed in Ukraine. Positions of professor Y. Rimarenko on the process of Ukrainian nation becoming are considered. The role of title nation and subethnos in forming of unity of the state are researched.*

Keywords: nation, people, ethnos, creation of the state, title nation, state, patriotism, subethnos.

Постановка проблеми. У масштабах історії Україна — молода держава. Проте ці 22 роки незалежності базуються на багатомітній історії нашої країни. Виборовши незалежність, ми ще досі не вибороли свою національну свідомість. Це і не дивно. З давніх давен український народ перебував під гнітом своїх поневолювачів — у різні часи різних, але однаково безжальних до нашої нації. Протягом 22 років незалежності нелегко перевернути історію і закласти фундамент етнонаціональної свідомості, яка передусім має базуватися на принципах патріотизму і єдності нації. Саме тому донині етнодержавотворення є наріжним каменем українського народу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання самобутності етносу досліджувало багато видатних вітчизняних і зарубіжних учених — істориків, філософів, культурологів. Серед них назвемо М. Грушевського, Жан-Жака Руссо, Йоганна Фіхте, Пітирима Сорокіна та ін. Чільне місце серед цих науковців посів і справжній патріот своєї Батьківщини, правознавець, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент Академії правових наук України, полковник внутрішньої служби Юрій Іванович Римаренко (1929—2006), який наприкінці ХХ — початку ХХІ століття досліджував питання етносоціального відродження України [1, с. 473; 2].

Мета статті — узагальнити деякі основоположні погляди Ю. І. Римаренка щодо етнодержавотворення, визначити їх вагомість з погляду на суспільно-політичні і етнополітичні процеси сучасної України.

Основні результати дослідження. Будучи провідним спеціалістом у галузі національних відносин, він актуалізує питання самобутності української нації. На підтвердження цього вчений глибоко досліджує теорії багатьох вчених, зокрема теорію соціальної солідарності Е. Дюркгейма, ідею російської філософії природного права, праці представників національно-державницького напрямку та ін. Водночас Ю. Римаренко приділяє значну увагу питанням утвердження ідей державності, розбудови нової демократичної України, але вже не силою авторитаризму, а силою авторитету і шанування влади, носієм якої є український народ [3, с. 8]. Він був упевнений, щоб мирно жити потрібно щоб національні й державні інтереси стояли якомога ближче, щоб державні інтереси дедалі більше позбавлялися суб'єктивізму та наближалися до інтересу української нації. Стрижнем відродження, на думку вченого, має стати ідеал соборності й зростання політичної та ідеологічної культури, адже українці — це нація з багатомітньою історією боротьби за створення власної держави [4, с. 31].

Тут не можна не згадати про Запорізьку Січ, 4 Універсал Центральної Ради, який проголошував незалежність УНР, створення самостійної Карпатської України в березні 1939 року, прийняття Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року і, як результат, проголошення Акта незалежності України 24 серпня 1991 року. Це засвідчило попри всі політичні потрясіння незнищеність ідеї державності й соборності, яка генетично закодована в менталітеті українського народу. Ні 340-літнє поневолення Московською імперією України, ні більше як сім десятиліть тоталітарно-репресивного комуністичного режиму не викоринили цієї ідеї зі свідомості нашого народу. Українське державотворення має під собою міцний ґрунт і віковичну волелюбність української нації.

Після розпаду СРСР перед незалежною Україною постала проблема подальшого державного устрою — «національна держава», «унітарна», «федеративна», «багатонаціональна». Ця дилема дістала своє закріплення в Конституції України 1996 року, де в 2 статті чітко визначено: «Україна є унітарною державою». В етнодержавному аспекті унітаризм розглядається як об'єднання заради високої мети — соборності України, незалежності в усіх її сферах [5, с. 243].

Центром реалізації національного духу українство вважало саме державу. Але щоб збагнути безмежне прагнення українців до самобутності, варто порівняти понятійний аспект визначення «нація» для нашої і західноєвропейської культури. Закордонні вчені під поняттям «нація» розуміють велику соціальну групу людей, котра через нові об'єктивні та суб'єктивні передумови, прийняті на деяких територіях, інтегрувалася в єдине суспільство, що усвідомлює наявність цієї особливої спільності, і йому притаманне бажання жити в спільній державній структурі [6, с. 179]. Проте такий підхід не містить етносоціального підґрунтя. Він більше торкається політичного поняття «держава», оскільки зовсім не містить таких об'єднувальних щодо етносу факторів, як мова, культура, релігія, психологія, спільна історія. При цьому є більш прагматичним, бо концентрує увагу на ознаках державної спільності й спільного перебування в рамках єдиного етнополітичного організму. Це так звана етатична теорія нації, згідно з якою нація ототожнюється з населенням певної держави. Відповідно цьому принципу найбільша етнічна спільнота формує основу держави, а вона постала як державний організм з різними етноструктурними елементами. Тому поняття «нація» і «держава» в західноєвропейському лексиконі ототожнюються.

Копіювати тут Захід українцям, що перебувають у Центрі Європи, — об'єктивно неможливо. Захід ще з початку XVIII ст. рухається певними політичними силами до створення в суспільствах «єдиної безетнічної нації». Ідеться про створення людських спільнот, що складаються з єдиного народу-населення різноетнічного походження, який не повинен диференціювати себе на відокремлені етноісторичні одиниці і в політиці виступає єдиноконсолідованим фактором. Як результат цього в Європі сформувалися в основному національні держави. Тому на Заході і вживаються як політично однорядні поняття «нація», «народ», «держава».

Для нашого менталітету це зовсім не притаманне. Історично склалося так, що, не маючи своєї незалежної держави, наш народ проніс через покоління свою самобутність, свою культуру, мову, традиції. Але тут потрібно тримати певний баланс і солідарність до етнічних груп, аби прагнення до самовизначення не переросло в шовінізм. Саме на цьому і наголошує професор Ю.Римаренко у своїх працях, вказуючи на необхідність симбіозу етатичного й етнічного підходів до розвитку української нації. Такий підхід можна представити поняттям «українська політична нація», яка на відміну від етнічної може розглядатися як «суверенне співгромадянство».

Справді, таке поняття долає суперечності між корінною (титульною) нацією та етнічними групами, наповнює українську ідею загальнонаціональним змістом і спрямуванням. Концепція української політичної нації може стати важливим засобом стабілізації міжетнічних відносин, гармонізації інтересів титульної нації та етнічних груп. І лише тією мірою, якою все населення України відчуватиме себе справжнім єдиним суб'єктом здійснюваних перетворень, можна розраховувати на їх успіх [6, с. 179]. Переконливим прикладом є події осені 2004 року, коли народ в єдиному пориві відстоював свій вибір. Тоді не було диференціації за етнічним принципом, а була сформована нація як єдине ціле, яка в законний спосіб обстоювала свої права і домоглася своєї мети, не проливши жодної краплі крові. Нація —

це єдність духу населення і любов до своєї Батьківщини, і тут не відіграє жодної ролі колір шкіри, віросповідання чи мова.

Ю. Римаренко вказує на те, що термін «українська політична нація» є синонімом поняття «народ України». Але «нація» в цьому контексті не розглядається як спільність вищого, ніж національний, рівень. Ідеться про поєднання в цьому понятті соціальних і національних інтересів класів та соціальних груп, жителів міста і села, працівників розумової та фізичної праці, нації та етнічних груп. Ця мрія, українська мрія, до якої маємо йти, стимулюючи інтеграційні процеси в суспільстві, що відображають спільні економічні потреби, політичні вподобання, ідею та мету — розбудову самостійної, соборної Української держави. У такому контексті надійно запрацювало б те, що ми називаємо національною або всеукраїнською єдністю, стверджував Ю. Римаренко [6, с. 180].

Справді, етносоціальне відродження є результатом зростання політичної культури громадян, і національна ідеологія має задовольняти потреби різних соціальних верств населення й етнічних меншин. Ю. Римаренко наполягав на тому, що утворення нації є політичний процес, а сама нація — нерозривна єдність держави та громадянського суспільства. Етнічні чинники не можуть лежати в основі формування нації, оскільки моноетнічних націй не існує. Тому, за теорією Ю. Римаренка, тільки у єдності всіх етносів, що проживають на спільній території держави і об'єднані однією метою, можна досягнути гармонії у суспільстві та розвитку нації. Він наполягає на тому, що в Українській правовій демократичній державі не повинно бути будь-якого пригноблення національних меншин. Етнос, на його думку, складається не з панівної і підконтрольних націй, а з рівноправних національних груп, які об'єднані єдиною патріотичною ідеєю титульної нації.

Так, толерантність і повага до національних меншин, справді, є показником зрілості й стабільності нації. Але, на жаль, українці ще не досягли того рівня, щоб цілком усвідомлювати себе єдиним цілим, об'єднаним патріотизмом і любов'ю до своєї Вітчизни. Тому важливим кроком на шляху деполітизації національних відносин повинно стати офіційне дослідження тієї обставини, що Україна являє собою національну державу, яка має ім'я найчисленнішого зі своїх корінних етносів — українського. Така конституція повинна стати вихідним пунктом для справедливого розв'язання всіх питань національно-державного та національно-культурного будівництва, і зокрема подолання політизації національних відносин. Ця політизація може створити ґрунт для конфліктів між державою та різноетнічним населенням.

Проте все ж у становленні етнодержавотворення фундаментальною нацією є титульна. Наприклад, у США проблема титульної нації відсутня, тоді як для України вона є нагальною, тому що наша держава має корінне населення. У багатоетнічному суспільстві якийсь один народ обов'язково домінує над усіма. Саме домінує, а не панує, тобто є найвагомішим, найвизначальнішим у соціально-економічному і політико-культурному житті цілого народу, а не «просто переважає всіх». Закономірно, що є так звана «титульна нація», тобто та частина населення держави, національність якої визначає офіційне найменування цієї держави [7, с. 301]. Але і вона не в праві висувати «свою ідею» та брати на себе «місію», передбачену чи призначену до неодмінного «панування над суспільством», бо то і буде проявом її етноцентризму, етноізоляціонізму, етноегоїзму. Натомість у духовно-політичному спілкуванні та соціально-економічній взаємодії людей мають домінувати ідеї всенародної соціальної єдності, громадсько-політичного узгодження. І тут як ніколи важливо виробити довіру до держави, яка гарантує права людини, подолати хворобу антидержавності, низьку патріотичну свідомість, яка асоціюється подекуди з етнічною непримиренністю, посиленням антидержавних ідей на сході й півдні України. Ми повинні пишатися тим, що ми — українці, гор-

до нести це звання і прославляти свою націю. Але при цьому досить сучасним є застереження Ю. Римаренка: «Будьте патріотами, а не шовіністами!» [8, с. 62].

У системі міжнародного права визначається право нації на самоствердження за наявності певних умов. У своїх працях учений доводить, що українська нація цим умовам відповідає, бо є окремим народом із своєю історією, культурою, самоусвідомленням, живе спільним життям на компактній території.

Національна визначеність громадянського суспільства з його глибоким історичним корінням міцно пов'язує народ зі своєю Вітчизною багатьма соціальними та духовними нитками. Саме в такому контексті визначено це поняття у Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 року): «Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України».

Висновки. Формування української нації має історію, що входить корінням у глибину віків. У різні часи українці виборювали право розмовляти рідною мовою, вірувати в свого Бога, дотримуватися своїх традицій. За це право полягло не одно покоління істинних патріотів своєї Вітчизни. І тепер, коли на щастя, над головою у нас мирне небо, ми забуваємо про подвиг тих героїв. Ми інколи цураємося рідної мови, відхрещуємось від традицій, втрачаємо свою національну самобутність. Але саме нині українці як ніколи мають шанс свого етнонаціонального відродження, ренесансу патріотичного духу. Тільки в єдності титульної нації й етнічних груп можна досягти спільної цілі — національної могутності нашої країни. І тут вже зовсім не важливим є той факт, хто ви за походженням. Вирішальну роль відіграє національне самоусвідомлення і любов до Батьківщини — України. Саме таких поглядів і дотримувався Ю. Римаренко у своїх працях. Нажаль, професора вже нема серед живих, але його ідеї живуть, його праці дедалі більше стають актуальними, і саме в наших силах зробити цю теоретичну основу яскравою дійсністю. І тоді обов'язково настане той час, коли з гордо піднятою головою кожен із нас, українців, зможе сказати: «Я — українець і пишаюсь цим!».

Литература

1. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: Українська енциклопедія., 2003. — Т. 5: П — С. — 736 с.
2. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні: Бібліографічний покажчик / Укл.: Ю. І. Римаренко, В. О. Швед. — К.: Українська академія внутрішніх справ, 1992. — 56 с.
3. Юрій Іванович Римаренко. Життєвий шлях і творча спадщина / Упоряд. В. І. Олефір та ін. — К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. — 24 с.
4. Этнонациональные отношения в политической жизни общества / Под ред. Ю. И. Римареко. — К., 1991. — 203 с.
5. Основи етнодержавознавства: Підручник / За ред. Ю. І. Римаренко. — К.: Либідь, 1997. — 656 с.
6. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю.І. Римаренко. — К.: Юрінком, 1995. — 272 с.
7. Межнациональные отношения. Термины и определения: Словарь-справочник / Под ред. Ю. И. Римаренко. — К.: КВШ МВС СССР, 1991. — 428 с.
8. Римаренко Ю. И. Национализм: истоки, причины, сущность, психология / Ю. И. Римаренко. — К.: КГУ, 1991. — 98 с.

References

1. Shemshuchenko Yu. S. et al. (Eds.). (2003). *Juridicial encyclopedia*: in 6th volumes. Vol. 5. Kyiv: Ukrayinskaya entsyklopediya (in Ukr.).
2. Rymarenko, Yu. I. & Shved V. O. (Eds.). (1992). *Ethnic and national processes in contemporary Ukraine: bibliography*. Kyiv: Ukrainian Academy of Internal Affairs (in Ukr.).
3. Olefir, V. I. et al. (Eds.). (1992). *Yuriy Ivanovych Rymarenko: Life and creative legacy*. Kyiv: Kyiv National University of Internal Affairs (in Ukr.).

4. Rymarenko, Yu. I. (Ed.). (1991). *Ethnic and national relations in political life of society*. Kyiv (in Russ.).
5. Rymarenko, Yu. I. (Ed.). (1997). *Foundations of Ethnic and State Studies: Textbook*. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
6. Rymarenko, Yu. I. (1995). *National development of Ukraine: problems and perspectives*. Kyiv: Yurinkom (in Ukr.).
7. Rymarenko, Yu. I. (Ed.). (1991). *Relations among nations. Terms and Definitions: Dictionary-Reference book*. Kiev: Kiev Highest School of Ministry of Internal Affairs of the USSR (in Russ.).
8. Rymarenko, Yu. I. (1991). *Nationalism: sources, causes, essence, psychology*. Kiev: Kiev State University (in Russ.).